

KUŞADASINDA ESKİDEN KULLANILAN TAKMA ADLAR VE LAKAPLAR

Türkler’de lakap takmak eski bir gelenektir. Kaşgarlı Mahmud bunun için “at atmak” tabirinin kullanıldığını söyler. (Dîvânü Lugâti’t-Türk, III, 250). Türkler’de çocuk belli bir yaşa gelip bir kahramanlık göstermedikçe ad (lakap) verilmezdi. Tirse Han’ın oğlu bir boğayı alt edip boynunu kestiği için Bogaç, Büre Bey’in oğlu yol kesenlerle savaşıp tüccarların malını onlardan kurtardığı için Bamsı Beyrek adını almıştır (Gökyay, s. 7, 34, 60). Orta Asya eski Türk devletlerinde ad yanında lakap geleneği de vardı. Bunlarda özellikle “kara” kelimesinin lakap olarak yaygınlık kazandığı dikkati çeker. Meselâ Karadon, 410’da Hun İmparatorluğu’nun başına geçen hükümdarın asıl adı değil lakabıydı (kara + don = “siyah renkli elbise”, Pritsak, s. 259). Abbasîlerden itibaren halifelerin tahta birer resmî lakapla çıktıkları görülür. İlk defa Hulefâ-yi Râşidîn döneminde Hz. Ömer’in kullandığı “emîrû’l-mü’minîn” unvanıyla birlikte alınan veya halifeyi tahta çıkaran kişilerce verilen bu resmî lakap önceleri “seffâh, mansûr, mehdî, hâdî, reşîd, me’mûn” sıfatlarından oluşmuştu. Yedinci halife Ebû İshak Muhammed’in “Mu’tasım-Billâh”ı tercih etmesiyle lafza-i celâlli hale dönüştü ve gelenekleşerek Mısır Abbasîlerinin sonuncusu olan Mütevekkil-Alellah Muhammed’e kadar devam etti. Doğu İslâm dünyasında hilâfet iddia etmeyen ve Abbasî halifesini¹ (Bağdat, Mısır) metbû tanıyan hükümdarlar tahta çıktıklarında halifeden saltanatlarının tasdikini ve birer şeref pâyesi veya unvanı olarak kendilerine uygun gördüğü lakapları vermesini istemişlerdir. Halifeler sadece sultanlara değil veliaht ilân edilen şehzadelere, İslâm dünyasını sevindiren büyük zaferleri dolayısıyla kumandanlara ve önemli devlet erkânına da çeşitli lakaplar tevcih ederlerdi. İslâm tarihinde kişileri harekete geçirmesi bakımından önemli bir yeri bulunan, halife ve sultanların devlet adamlarına şeref pâyesi niteliğinde resmî lakap tevcih etmeleri aşırı derecede artarak değerinden çok şey kaybetmiş, modern çağda ise demokratik ülkelerde uygulamadan kalkmıştır. Osmanlı padişahlarına ait lakapların bir kısmı kendi dönemlerinde verilip resmî literatürde yer alırken bir kısmı da çok sonra ayırt edici vasıflarına göre takılmıştır. I. Murad için “Hudavendigar”, I. Bayezid için “Yıldırım”, II. Bayezid için “Velî” ve “Sofu”, I. Selim için “Yavuz” lakapları ya kendi dönemlerinde yahut hemen sonra ortaya çıkmıştır. II. Mehmed’in “Fâtih”, I. Süleyman için kullanılan “Kanûnî”, II. Selim’in “Sarı” ve IV. Mehmed’in “Avcı” lakapları daha sonraki asırlarda ve özellikle XVIII ve XIX. yüzyıllarda yaygınlık kazanmıştır. Yalnız I. Süleyman için “Muhteşem” lakabı daha kendi döneminde Avrupa literatüründe yer etmiştir. Osmanlı bürokrasisinde seyfiye, ilmiye ve kalemîye mesleklerinin teşekkülü ile birlikte meslek mensupları çeşitli özelliklerini yansıtan lakaplarla tanınmışlardır.

¹ Nebi Bozkurt, lakap, TD Vakfı İslam Ansiklopedisi, yıl 2003, Cilt 27, s 65-67

Bilhassa kâtip zümreleri arasında aynı adı taşıyan birkaç kişiyi birbirinden ayırt edebilmek için kendilerinin birtakım resmî rumuzlarla anıldığı ve bunlardan bazılarının asıl adın kısaltması olduğu, daha sonra lakap haline dönüştüğü dikkati çekmektedir. Anadolu’da ailelerin sülâle veya soy adı olarak mutlaka bir lakabı vardı. Ancak bu lakap çekirdek aileye değil birbiriyle akrabalık bağı olan bir sülâleye aitti. Bu sebeple Anadolu kasaba ve şehirlerinde hemen herkes birbirini lakabından tanırdı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve soyadı kanununun kabulünün (1934) ardından uzun süre devam eden bu gelenek son otuz-kırk yılda yaşanan yoğun göç olgusu ile giderek kaybolmuştur. Diğer taraftan uygun olan bazı lakaplar aynen veya bazı değişikliklerle soyadı olarak da alınmıştır. Kuşadası merkez ilçede Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü adına sayın Yard. Doç. Dr. Hasan Köksal ve ekibi tarafından lakaplar üzerine yapılan bir alan araştırması sonucunda ortaya çıkan araştırma sonucu 2000 yılında Kuşadası Belediyesi tarafından düzenlenen “ Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumunda Kuşadası’nda Takma Adlar veya Lakaplar “ adla tebliğ olarak sunulmuştur.² Coğunluğ Girit, Mora, Selanik göçmenleri ile Konya-Karaman civarından gelen Türkmenlerin torunlarından oluşan ilçe halkı yüzyıllardır birlikte yaşamaktadırlar. Konuşulan kaynak kişiler “ Biz bir insanın Kuşadası’nın yerlisi olup-olmadığını lakabından tanırız. “ demişlerdir. Kuşadası’nda eskiden lakabı olmayan bir sülale veya kişi bulmak çok zordu ve neredeyse imkansızdı. Kuşadasında yapılan bu araştırmaya göre, ilçemizde yaklaşık 100 e yakın lakap kullanılmaktadır ve bu lakapların verilmiş sebepleri a) Geline şehir b) Fiziki yapıya c) Ekonomik tutum ve davranışlara d) Vücutta bulunan bir engelle e) küçük düşürmeye bağlı oldukları tespit edilmiştir. Bu araştırmada Kuşadası halkı tarafından çok iyi bilinen ve dürüstlüklerin emin olunan sayın “ Osman Ekici, Tuğrul Kutucu ve Hüseyin Zeki Nural “ kaynak kişiler olarak seçilmişlerdir. Bu saygın kişilere göre Kuşadası’ndaki lakaplar ve nedenleri ve aralarından seçtiklerimiz şu şekildedir.

1.Lakap alış nedeni bilinenler

<u>Lakabı</u>	<u>Adı</u>	<u>Veriliş Nedeni</u>
Çatalkaya	Şükrü	Kafasının arka kısmındaki şişlik
Çemçem	Yaşar	Yanında devamlı sepet taşımamasından
Domata	Osman	Yanakları kırmızı olduğundan
Fort	Hasan	Kuşadası’ndaki ilk Ford minibüs sahibi
Gamalı	Halil	Üzerinde devamlı kama taşıdığı için
Metelik	Mehmet	Sık sık metelik yok lafını kullandığından
Tektaşak	Halil	Tek yumurta ikizi olduğundan

² Yrd .Doç. Dr. Hasan Köksal, Geçmişten geleceğe Kuşadası Sempozyumu 2000, sayfa 325

Telef	Mehmet	Varlığı-yokluğu belli olmadığından
Tüptüp	Sabri	Çok seri ve sık adımlarla yürümesinden

2.Lakap alış nedeni bilinmeyenler

<u>Lakabı</u>	<u>Adı</u>	<u>Veriliş Nedeni</u>
Çökelek	Mehmet	
Çöm	Hüseyin	
Çulfu	Yaşar	
Gayret	Süleyman	
Karavana	Nuri	

3. Veriliş nedenleri bilinen aile lakapları

<u>Lakabı</u>	<u>Veriliş Nedeni</u>
Adalıoğulları	Öz Kuşadalı olduklarından
Atropakiler	Kabadayı, yürekli anlamında
Afilliler	Giyim-kuşamlarına dikkat edenler
Ağalar	Fakir-fukarayı gözetenerler
Alanyariler	Sarhoşlar-Berduşlar anlamında
Alyanaklar	Yanakları aşırı kırmızı olanlar
Angatalar	Eskiciler-eski eşya alanlar
Araplılar	Derisi siyah renkliler
Balabanlar	Etine dolgun-şişman olanlar
Bektaşlar	Ahi soyundan gelenler
Bissiler	Sessizce konuşanlar
Camuzcular	Malak besleyenler
Cevrakiler	Eski mezarlık çevresinde iskan edilenler
Cudalar	Keçi besleyip satanlar
Cücümenler	Kısa boylular
Çıplaklar	Fakir ve giysileri olmayanlar
Çıracılar	Çam ağacından çıra yapıp satanlar
Dağlılar	Dağda ve yüksek kesimlerde evi olanlar
Deli Şerifler	Hareketlerini kontrol edemeyenler
Delibaşlar	Soylarında deli olanlar

Dipçiler	Denize iyi dalanlar
Dolmasayanlar	Misafirlere verilen dolmaları sayanlar
Dondonlar	Çok üşüyenler
Emginler	Büyüyünceye kadar annelerini emenler
Fantiler	Kağıt oyunları-kumara düşkün olanlar
Fasulalar	Boş konuşanlar-Gevezeler
Gegalar	Arnavut kökenliler
Gogorlar	Hastalıklı-Marazlı olanlar
Gölcüler	Geçimlerini gölden sağlayanlar
Gömeçliler	Arı gibi çok çalışkan olanlar
Güçüoğulları	Küçük oğulları anlamındadır
Hamuryutanlar	Makarna keserken devamlı hamur yutanlar
Hasanreisler	Denizcilikle uğraşanlar
Hatipler	Dine aşırı bağlı olan sofular
Hetaplar	Keçe yapım işiyle uğraşanlar
İnceler	İnce boylular
İspanozlar	Orta boylu tıknaz olanlar
İzzetler	Devamlı misafire ikram edenler
Kabukçular	Çam kabuğu getirip satanlar
Kadiriçeler	Kaderli-talihli kişiler
Kamerler	Ay parçası gibi güzel yüzlüler
Kandilliler	Evlerinde kandil yakanlar
Kemiksizler	Her delikten geçen-her işe burnunu sokanlar
Keçinozlar	Vücutlarında kırmızı leke olanlar
Kondiçolar	Girit Kandiye şehrinden göçle gelenler
Külümanlar	İşten yılmayan ve iş yapmayı çok sevenler
Laklaklar	Ayak üstü çok konuşanlar
Mağripoğulları	Libya Trablus kökenliler
Makraliler	İp büküp satanlar
Mavroaliler	Kara Aliler anlamındadır
Muştiler	Toprak ve tarımla uğraşanlar
Nanemolarlar	Ellerinden hiçbir iş gelmeyenler
Pahlılar	Oturdukları yerden kalkmayanlar
Paşolar	Dedeleri şişman olanlar
Pazvantlar	Dedeleri gece bekçisi olanlar

Pepeler	Konuşma engelliler-kekemeler
Pinponiler	Çok yaşlılar
Şabanlar	Saf ve temiz insanlar
Süvari Mahmutlar	Dedeleri süvari askeri olanlar
Şapşaplar	Öpüşmesini bilmeyenler
Tabaklar	Deri ticareti ile uğraşanlar
Taktaklar	Kapıyı sert-gürültülü ve hızlı çalanlar
Tatarlar	Posta dağıtıcıları
Tercümanlar	Birkaç yabancı dil bilenler
Tulumakiler	Çok şişman olanlar
Varyemezler	Zengin ancak cimri olanlar
Vasalozlar	Salyangoz yiyenler
Yalınayaklar	Deniz yoluyla ilçeye gelen göçmenler
Yantakkalar	Şapkalarını yan yan giyenler
Yarenler	Hoş sohbet ve tatlı dilli olanlar
Yavru Ahmetler	Hristiyanlara özenenler
Yumuşaklar	Her şeye evet diyenler
Zomzomlar	Her zaman sarhoş gezenler
Zaryanozlar	Kumara aşırı düşkünler

4.Veriliş nedenleri bilinmeyen aile lakapları

Lakabı

Alpaklar	Angatalar	Bağbozanlar
Çıvgınlar	İmamcıklar	kabasakallar
Kirlioğulları	Mestanhafızlar	Mutaflar
Özyağcılar	Pancarlar	Sarı zeybekler
Şekipler	Taşkafalar	Vapurlular

5.Lakapları olmayan ancak iş, meslek ve memleketlerine göre çağrılanlar

Anyalılar	Arapkirliler	Balcılar
Bademciler	Cırcırlar	Çıracılar
Ekmekçiler	Gazozcular	Gümrükçüler
Helvacılar	Hacı Rüstemler	İstanköylüler
Kutucular	Kestaneciler	Kömürcüler

Karpuzcular	Kantarcılar	Leblebiciler
Müzezzinler	Nalbantlar	Onbaşılar
Palamutçular	Saraçlar	Sütçüler
Tavaşlılar	Tütüncüler	Urgancılar
Varnalılar	Yoğurtçular	Yağcılar

Kaynakça

Bozkurt, N. (2003 Cilt 27). Lakap. *TDVakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 65-67.

Köksal, Y. D. (2000). Kuşadası'nda takma adlar ve lakaplar. *Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu I* (s. 325). Kuşadası: Kuşadası Belediyesi.